

JEAN-PIERRE VERNANT

Politika mýtu

Jean-Pierre Vernant (1914–2007) byl bezesporu jedním z nejlivnějších a nejinspirativnějších filosofů, kteří se ve 20. století zabývali starým řeckým mýtem a náboženstvím. Takzvaná „pařížská škola“, jejímž byl *spiritus agens*, byla volným uskupením badatelů s podobným, a přece různým přístupem. Zmínit je třeba přinejmenším historika Pierra Vidala-Naqueta (1930–2006) a hellénistu Marcela Detienna (1935–2019), kteří s Vernantem pracovali na společných projektech a knihách. V tomto podnětném prostředí Vernant rozvinul originální metodu, s jejíž pomocí jsou staré řecké mýty vykládány na pozadí širšího kulturního kontextu nebo, chcete-li, ideologie, která formuje základní kategorie daného myšlení a vztahování se ke světu. Vernant bývá někdy považován za marxistu a strukturalistu. I když oběma těmito myšlenkovým proudům jistě vděčí za mnohé, marxistické a strukturalistické pojmy používá spíše jako nástroje analýzy a odmítá některá dogmata, na kterých ortodoxní marxisté a strukturalisté lpěli. Na jedné straně tak problematizuje schematičnost pojetí dějin u některých marxistů, na straně druhé neustále zdůrazňuje historický charakter klasifikačních struktur, které se snaží odhalit v základech starého řeckého myšlení.

V knize *Mýtus a společnost ve starém Řecku*¹ Vernant shrnuje svou metodu analýzy mýtu, v níž sleduje tři úrovně popisu: (1) syntagmatickou, (2) paradigmatickou a (3) ideologickou. (1) Podle Vernanta je nejprve třeba začít od jednotlivých mýtů a na prvním místě pečlivě zrekonstruovat postup a logiku děje jednoho každého vyprávění. Na rozdíl od klasického strukturalismu, který v mýtu hledá především nečasové prvky, tak bere mnohem větší ohled na narativní rozměr mytologických příběhů. (2) Dále je podle Vernanta nutné srovnat studovaný mýtus s jeho dalšími verzemi, zachytit vzájemné podobnosti a rozdíly. Je třeba si uvědomit vztahy mezi všemi možnými variantami daného mýtu, včetně toho, která verze je základní a která je odvozená. (3) V posledním kroku musí-

¹ J.-P. Vernant, *Mythe et société en Grèce ancienne*, Paris 1974, str. 244–250, srv. E. Csapo, *Theories of Mythology*, Malden (MA) – Oxford 2005, str. 247.

me daný mytologický příběh zasadit do dobového kulturního kontextu, v němž vznikl a v němž rezonuje. Vernant se takto pokouší vyzvednout na povrch kategorie myšlení, rozdíly a difference, které stojí v základu ideologie určující způsob, jak se daná společnost vztahuje ke světu.

Stojí za zmínku, že tyto Vernantovy metodologické postupy nepřijal beze zbytku ani jeho blízký spolupracovník Marcel Detienne, který sledoval při výkladu mýtů mnohem abstraktnější hledisko a blížil se více té podobě strukturalismu, kterou prosazoval Claude Lévi-Strauss.² Naopak Vernantovy myšlenkové trajektorie – což sám přiznává – se protínají s těmi, které rozvíjel paralelně Michel Foucault.³ Jako hlavní inspirační zdroje své metody však obvykle uvádí dva starší francouzské myslitele, s nimiž spolupracoval na začátku své akademické kariéry. Prvním z nich je Louis Gernet (1882–1962), vynikající znalec řeckého práva, který ve svých výkladech pojímal řeckou kulturu jako celek a jehož přístup bychom mohli označit jako historickou antropologii. Centrum, které Vernant spolu s dalšími svými spolupracovníky založil, nese dodnes Gernetovo jméno. Druhým inspiračním zdrojem je Ignace Meyerson (1888–1983), zakladatel tzv. „historické psychologie“, jejímž hlavním propagátorem byl právě Vernant.⁴ V perspektivě historických psychologů nejsou psychické formy lidského vztahování se ke světu neměnné a jednou provždy dané. Naopak, lidské myšlení se v dějinách proměňuje a nabývá různých podob. Vernant vysvětluje základní vhléd historické psychologie tak, že psychické schopnosti nejsou jako tělesné orgány,

² Srv. S. I. Johnston, *The Story of Myth*, Cambridge (MA) – London 2018, str. 55–57, s odvoláním na: M. Detienne, *Dionysos Slain*, přel. M. Muellner – L. Muellner, Baltimore (MD) – London 1979 (původní francouzské vydání: 1977), str. 5–7.

³ J.-P. Vernant, *Lire Meyerson*, in: týž, *Entre Mythe et Politique*, Paris 1996, str. 161–162. Vernant se vyjadřuje ke svému myšlenkovému vztahu k Dumézilovi, Lévi-Straussovi a Foucaultovi nejexplicitněji v rozhovoru s J. O. Guimarãesem z roku 1999: týž, *Entretien inédit*, I, „Comme une barque sur un fleuve...“, in: *Anabases*, 7, 2008, str. 17–28, dostupné on-line: journals.openedition.org/anabases/2439, navštíveno 8. 3. 2020. V druhé části rozhovoru se Vernant vyjadřuje ke svým marxistickým východiskům: týž, *Entretien inédit*, I, „Ce que je pensais, ce que je faisai“, in: *Anabases*, 8, 2008, str. 13–18, dostupné on-line: journals.openedition.org/anabases/93, navštíveno 8. 3. 2020.

⁴ Meyersonovu historickou psychologii Vernant představuje v tematickém bloku *Lire Meyerson*, str. 139–162, a dále v článku: *Psychologie historique et expérience sociale*, in: *Entre Mythe et Politique*, str. 163–182. Meyersonovu nejdůležitější prací jsou *Les Fonctions psychologiques et les œuvres*, Paris 1948 (druhé vydání zahrnuje doslov R. Di Donata, Paris 1995). Meyersonovi jako mysliteli se věnuje Noemí Pizarroso Lopéz v knize *Ignace Meyerson*, Paris 2018.

které zůstávají stejné, ale mění se v čase. Takzvané psychické funkce vytvářejí různá díla, která vznikla v rámci té které lidské kultury a v nichž se „objektivizuje“ lidský duch. Mezi těmito dvěma vrstvami dané kultury se nachází oblast znaků a symbolů, v nichž se pohybuje myšlení, které má proto zásadně symbolickou povahu. Původní Meyersonův (a vlastně i Vernantův) rozvrh historické psychologie pracoval s širokou perspektivou, v níž měly být zkoumány a srovnávány všechny významné kultury a civilizace – nejen starověké Řecko, ale i Indie, Sumer, Řím či Egypt.

Ignace Meyerson byl však pro Vernanta víc než učitel, od něhož čerpal akademickou inspiraci. Během druhé světové války se společně účastnili protinacistického odboje a postupně přešli do ilegality. Vernant později jako „plukovník Berthier“ organizoval osvobození jihofrancouzského Toulouse, a později se dokonce stal velitelem departmentu Haute-Garonne. Jeho vědecká kariéra tak začala v pravém slova smyslu teprve několik let po válce. Současně ale Vernant zůstal angažovaným intelektuálem, povýtce levicového zaměření. Ovšem s Francouzskou komunistickou stranou měl velmi komplikované vztahy, takže do ní několikrát vstoupil a zase z ní odešel. Jako velmi svobodomyšlný duch se totiž odmítal podřídit stranickým direktivám, marxismus chápal jako zdroj inspirace, a ne jako ideologii, která stojí mimo kritiku. Hned v druhém odstavci svého článku z roku 1965 s názvem *Třídni boj* (La Lutte des classes), rozuměj ve starém Řecku, se například ostře vymezuje proti schematickému pojetí antické společnosti, kterou ortodoxní marxistický výklad chápal jako otrokářskou a jejíž podobu měl určovat antagonismus mezi otroky a jejich vlastníky. Vernant takovouto teorii označuje jako „příliš povšechnou, příliš strnulou, příliš antidialektickou“, zkrátka málo užitečnou pro seriózní studium řeckých dějin.⁵ I když podobné tvrzení bylo možná v dané době mezi historiky starověku plauzibilní, je třeba si uvědomit, že Vernant svůj článek uveřejnil v Praze, kde přesně to, co je předmětem jeho kritiky, platilo jako oficiální ideologie. V šedesátých letech totiž Vernant navázal kontakty s českými badateli, kteří se zabývali starým Řeckem, a spolu s dalšími svými francouzskými kolegy přispíval do mezinárodního časopisu *Eirene*, který dodnes v Praze vychází a kde také vyšel (francouzsky) i zmíněný článek.⁶

⁵ J.-P. Vernant, *Mythe et société en Grèce ancienne*, Paris 1974, str. 11–12, článek vyšel poprvé v *Eirene. Studia Graeca et Latina*, 4, 1965, str. 5–19.

⁶ Vernantovi byl věnován tematický blok in: *Eirene*, 45, 2009, str. 109–139, viz též rozhovor s A. Frolíkovou a P. Olivou o historii tohoto časopisu, dostupné on-line <http://abicko.avcr.cz/2013/10/12/>, navštíveno 5. 3. 2020.

Definitivně (napotřetí) Vernant z komunistické strany vystoupil v roce 1970, k čemuž přispěl velkou měrou jeho nesouhlas se sovětskou okupací Československa. Kontakty s českým prostředím však udržoval dále, i když méně oficiální cestou než doposud. Na začátku osmdesátých let spolu s dalšími francouzskými intelektuály založil Asociaci Jana Husa, která si dala za cíl podporovat disidentské filozofy v komunistickém Československu. Vernant Asociaci dlouhá léta předsedal společně s Jacquesem Derridou a stál za množstvím aktivit, které vyvíjela.⁷ Díky nim do normalizačního Československa, především pak do Prahy a do Brna, pravidelně dojížděla řada významných francouzských myslitelů – přednášeli na neoficiálních seminářích, přiváželi knihy a další materiály na podporu nezávislého myšlení. Řeč, kterou zde předkládáme a která přesvědčivě evokuje tehdejší atmosféru nesvobody, Vernant pronesl při převzetí čestného doktorátu v Brně v roce 1998.⁸ V tomto velmi osobním projevu shrnuje svůj myšlenkový vývoj a odhaluje motivy, které ho vedly k postupnému rozchodu s komunistickou stranou a k tomu, že se podílel na založení Asociace Jana Husa.

Po roce 1989 vyšlo několik Vernantových knih a článků i česky.⁹ Jeho příspěvek k podpoře svobodného myšlení v bývalém Československu, stejně jako jeho vlastní myšlenkový přínos, by si ale zasloužily větší pozornost, než se jim u nás doposud dostalo. Vernant navštěvoval Prahu a Brno i po listopadovém převratu. Autor těchto řádek si vzpomíná na jeho veřejné vystoupení, na němž s energií sobě vlastní předčítal z knihy *Vesmír, bohové, lidé*, v níž převyprávěl staré řecké mýty pro své

⁷ B. Dayová, *Sametová filozofie*, přel. B. Müllerová, Brno 1999, str. 79–88, podává o Vernantových aktivitách v komunistickém Československu jen základní informaci. Srv. též N. Roussarie, *Témoignage*, in: *Eirene*, 45, 2009, str. 112–115. N. Roussariová byla v letech 1983–2007 tajemnicí Asociace Jana Husa.

⁸ J.-P. Vernant, *Zrnko písku*, přel. J. Joseph, str. 133–135 v tomto čísle časopisu.

⁹ Týž, *Počátky řeckého myšlení*, přel. M. Rejchrt, Praha 1993 (původní francouzské vydání 1962); *Hestia a Hermés. Studie k duchovnímu světu Řeků*, přel. M. Pokorný, Praha 2004 (obsahuje osm studií z knihy *Mythe et pensée chez les Grecs*, vydané poprvé v roce 1965). Dále se mi podařilo dohledat následující statě, které vyšly samostatně: týž, *Napětí a ambivalence v řecké tragédii*, přel. M. a J. Šubrtovi, in: *Svět a divadlo*, 2, 1992, str. 27–38; týž, *Náboženský jazyk a pravda; Mytické aspekty paměti a času*, přel. M. Rejchrt, in: *Reflexe*, 11, 1993, str. 1–22; týž, *Hranice mýtu*, přel. P. Kyloušek, in: *Universitas*, 1, 1996, str. 23–27; týž, *Řecký člověk*, přel. L. Šavířková, in: týž (vyd.), *Řecký člověk a jeho svět*, Praha 2005, str. 9–24 (původní italské vydání: 1991).

vnuky.¹⁰ V knize neobyčejně šťastně spojil své hluboké znalosti řecké mytologie se strhujícím vypravěčským podáním. Svoji kariéru znalce řecké mytologie tak završil jako ten, kdo staré mýty nejenom vykládá, ale dokáže je znovu přivést k (literárnímu) životu.

Vojtěch Hladký

¹⁰ Týž, *Vesmír, bohové, lidé. Nejstarší řecké mýty*, přel. Z. Dlabalová, Praha – Litomyšl 2001 (původní francouzské vydání 1999).